

ЮЛІЯ СТЕЖКА
«...ВІЩУНСЬКЕ СЛОВО МОВИТЬСЯ НЕ ВСУЄ...»
(ПРО ПРИСЛІВНИК *всує* У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ РЕПРЕСОВАНИХ
ПОЕТІВ 60-80-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ)

На проблему стилістичного навантаження прислівників у сучасній українській лінгвістиці існує кілька поглядів. Деякі мовознавці вважають, що прислівники, на відміну від іменників, прикметників, дієслів, займенників, не мають відчутного стилістичного потенціалу. Інші науковці приділяють цій морфологічній категорії особливу увагу, підкреслюючи оригінальні стилістичні завдання, з якими виступає така частина мови: «Прислівники характеризуються значною семантико-стилістичною гнучкістю, активним функціонуванням в галузі стилістичних явищ та здатністю збагачувати виразові засоби мови. Виконуючи в процесі мовлення свої власні семантико-стилістичні функції, вони разом з тим значною мірою розвивають певні якості інших слів, словосполучень та речень, вносять нові відтінкові елементи, увиразнюють їх функціональні можливості» (Сучасна українська літературна мова / За ред. І. К. Білодіда. — Стилїстика. — К., 1973. — 259 с.).

Звичайно, не всі прислівники є стилістично насиченими, але в межах цієї частини мови виділяємо певну кількість слів, які мають великі виражальні можливості. До таких слів належить прислівник *всує*, що використовується в поезії 60-80-х років ХХ століття.

Хоча частотність уживання прислівника *всує* в сучасній поезії невелика, слово це стилістично активне, що зумовлено історією його появи в українській мові.

Церковнослов'янізм за походженням, прислівник *всує* традиційно був пов'язаний з високим стилем мовлення. Його активно використовував Т. Шевченко у відомих переспівах біблійних псалмів:

Не хочать
Познать, розбити тьму неволі, —
І *всує* Господа глаголи,
І *всує* трепетна земля.

...І пребудет Твоя воля
І Твій труд не *всує*.

Поступово відбувався перехід слова з активного фонду лексики до пасивного. Основна сфера його функціонування в сучасній українській мові — конфесійний стиль. Уживаючись в інших різновидах (зокрема, в художньому стилі), лексема *всує* набуває широких виражальних можливостей.

В українській «ув'язненій ліриці» 60-80-х років ХХ століття спостерігаємо активне використання такого архаїзму, нейтральними синонімами якого виступають слова *даремно*, *марно*. Певною мірою це можна пояснити ідейно-тематичним змістом поезій, написаних переважно в ув'язненні.

Прислівник *всує*, поряд з іншою рідковживаною лексикою, передає мовний колорит минулих епох :

Ласую в стільникові словника, та *всує*,
в тенетах словника нерідко б'ються ридма.
У сутолоці слів шукаю слова сутне
із ласки протосингела Памви Беринди.
І. Калинець

І йшли
у наслуху під брами воєводи.
Як вечорами я їх кличу *всує*.

І. Калинець

Лексема *всує* доповнює дію дієслів, до яких прилягає, й, окрім того, виступаючи в контексті зі словами виразної мовної семантики (*словник*, *слово*, *кликати*), надає текстовому

фрагменту колориту старожитності, мови тих часів, про які йдеться.

Потрапляючи у відповідний лексичний контекст, прислівник *всує* набуває відтінків урочистості й піднесеності. Він часто входить до складу поетичних афоризмів, наприклад: «Я живу, а життям вихвалитися *всує*» (М. Руденко); «...не дай *всує* світом / прожити на віку...» (І. Калинець); «...побачити зможеш... / поета що не називає *всує* чого нема...» (І. Калинець); «Не мову каменю, а хліба / плекаєм *всує*» (І. Калинець); «І не мине він свого топора — / Віщунське слово мовиться не *всує*...» (І. Гнатюк). Такий емоційно-експресивний ефект досягається завдяки архаїчному статусу слова: спробуємо замінити його стилістичним синонімом, як одразу відчувається втрата «високого» тону висловлюваного («Я живу, а життям вихвалитися *дарма*» тощо).

Поетичні рядки набувають особливого патетичного поєднання, якщо лексема *всує* поєднується в межах контексту з іншими книжними, застарілими словами:

Його творіння *всує* не *хулити*
І темних не вишукувати плям
В його душі.

М. Адаменко

Той світ, можливо, має власне ймення,
Яке не варто називати *всує*,
Бо то природи вище *одкровення*.
Поза яким нічого не існує.

М. Руденко

У разі функціонування в реченні поряд з прислівником *всує* слів релігійної тематики (наприклад, *душа*, *Бог*) підсилюється функціонально-стильове (конфесійне) значення лексеми *всує*: «Чого ж ми палим *душі* *всує*?» (М. Руденко); «Я намагаюся (але, напевно, *всує*) / Над образом твоїм в *душі* підняти гніт» (М. Руденко); «А хто співає — немочі не чує, / І ні себе, ні долі не кляне, — / Я спів зроблю *молитвою* — і *всує* / Злий ворог буде мучити мене» (І. Гнатюк); «І добре, що не *всує* / *Адамові* (нехай царствує) / *Бог Єву* витворив з ребра» (І. Світличний). В останньому прикладі сакральні конотації прислівника посилюються завдяки стилістичному прийому алюзії — посилання на Біблію.

У випадку, коли разом з кожним прислівником *всує* вживаються просторічні слова з негативно-оцінної семантикою, коли зміст описуваного ясно не відповідає урочистості висловлюваного, відбувається зіткнення плану зображення й плану образного вираження, внаслідок чого створюються виразні стилістичні ефекти: знижується поетичне урочисте звучання, підсилюється іронічне значення:

Цибаю, скавчу, протестую —
лиш гулі збиваю нові,
та чую,
як з трубок тих *всує*
викрапують соки живі.

О. Різниченко

Чи друзі ви, чи, може, вороги —
Вам заздрити було б, напевне, *всує*.

М. Руденко

Навіщо ж морочити голоси *всує*,
Коли вже з'явиться новий Пітагор ?

М. Данько

Тільки ж клянчити поглядом *всує* —
Дулю з маком одержите ви!

М. Данько

Експресивні можливості прислівника *всує* простежуються також при поєднанні з сучасними словами, коли тексту надається певна стилістична тональність, наприклад: «Професія будь-яка *всує!*» (М. Данько).

Прикметно, що українській поезії 60-80-х років ХХ століття, а особливо так званій «ув'язненій ліриці» притаманна філософічність. Цікавим є той факт, що архаїзм *всує* вживається, як правило, у контекстах філософського звучання, де реалізовується саме така ознака творчості. Це, на нашу думку, пов'язано з виразною конфесійно-стильовою належністю слова (а релігія, разом з філософією, мають спільний предмет осягнення): «Нарікати *всує*» (М. Самійленко); «Піде рід твій *всує...*» (І. Калинець); «Філософи мудрують *всує*»; «Навіщо *всує* / Мудрують вчені?»; «І я збагну, що ганив Бога *всує*» (М. Руденко).

Аналізований церковнослов'янізм увиразнює філософські паралелі навіть у текстовому фрагменті, де описується природа. Внаслідок цього уривок сприймається більше в медитативному, ніж у пейзажному плані:

Лиш озирнувся я — і *всує*,
крізь сизий присмерк днів своїх
ріки глухе зітхання чую —
той дивний сплеск, що аж до ніг
облесно лащить, безсилий
піднятись гребенем увись.

І. Калинець

Виразальні можливості лексеми *всує* помітно зростають внаслідок римування з іншими одиницями, причому сила стилістичного акцентування на ній прямо пропорційна глибині рими:

Най буде так: гора гори
доступиться — і їх злутує
бажання справності, що *всує*
на жальні рвалося вітри.

В. Стус

пор.:

Якби умів, безплідна течія
В житті мене б не закрутила *всує*.
Я б знав, кохана: ти — так само я;
І думка, й кров моя в тобі пульсує

М. Руденко

Отже, спостерігаючи, як використовують українські репресовані поети 60-80-х років ХХ століття прислівник *всує*, маємо підстави стверджувати, що він є стилістично маркованою одиницею, має високий ступінь експресивності, вживається переважно у філософській, медитативній та духовній поезії і виступає яскравим мовностилістичним засобом сучасної літературної мови.